

Андріяшик Роман Васильович

Життя та творчість

ДУМНА ДОРОГА

Він не був щирою людиною, відкритою світові. На його чолі відбивалося вічне протистояння з людьми, та й із самим собою, — і не тільки внаслідок надзвичайного характеру.

Роман Андріяшик (1933-2000), який прожив від голодомору до зламу тисячоліть, був епічним прозаїком. Його постійна невдоволеність тим, що маєш, немовби втілює настрій того, що не вдалося досягнути українцям у своїй давній і недавній історії. У його прозі немає настроїв завершеності якоїсь значної справи — все через нездійсненність особистих літературних медитацій, нерозривно пов'язаних з українським прагненням, що протягом життя багатьох поколінь втискувалися в різні рамки фразеологій і побуту, проте залишалися такими ж болісно зачепленими та небезпечними.

Наративність Андріяшика не пояснюється виключно з естетичних позицій. Його художня стилістика, зважаючи на величезне творче обдаровання, тобто значні стартові можливості в літературі, не стільки розвивалася, скільки виживала, щоб залишатися художньою в умовах пресингу тоталітарної риторики.

Цікава ідеологічна лінія романів Андріяшика. Він не випадково звертається до міжвоєнного, а не повоєнного періоду — щоб уникнути прямої критики націоналізму. Автор подає цінну історичну інформацію, майже повністю відсутню в читацькій аудиторії під час написання твору. Хто забув її значення, нехай згадає перебудову. Не пояснена владою й самотужки відкрита суспільством інформація призвела до розвалу СРСР.

Андріяшик створює в історичному просторі власний ідеологічно-психологічний простір, в якому існують його герої. Вони долають гірке відчуття несправедливості, пов'язане насамперед з навколишньою реальністю, насправді виходять не так з почуття якогось вищого обов'язку, як з оборони власної гідності. Проте сам цей спротив одночасно робить їх жертвами, накладаючи відбиток ускладненості характеру. Андріяшикові вдалося показати, також через автобіографізм, негативну багатовимірність української натури, яка стала однією з найпосутніших національних рис, поза якою не існуємо всі ми.

Андріяшик був майстром історичного роману. Він сам писав про це в листі до В'ячеслава Медведя 10 травня 1985 року: "Я вмію втікати сам. Та лишень до історії". Він утікає не так від власного сумління, як у світ мистецтва, який розуміє в романтичному дусі. Той же лист доносить до нас такі міркування: "Процес творчості. Для людей пересічних — це хвороба, хворобливий стан, стани, майже якась патологія. Тобто — незбагненне, отже — чимось порочне, магнетизуюче інших, як найприродніша жіноча вагітність, як найприродніше збудження людини весною чи запахом хліба за першожнива. (...) Щоправда, поети завжди були поганими політиками, епіки завжди

випереджали політику, цей розгляд людей усе-таки лишався фантазією у фантастичності".

У ключі "виробничого" роману — "Сад без листопаду" (1984). Твір розширює ілюстрацію радянської ідеології: "Зате війни немає" — один із нововинайдених міфів часів занепаду. Роздуми про мир, корисні копалини та крилаті ракети не привели Андріяшика до якихось глобальних висновків, чи, як тоді казали, художніх узагальнень. Прозаїк зі своєю епічною свідомістю не міг вирватися з українського контексту. Сучасність йому не вдалася, тому що радянська людина не була мрійником. Сучасник Андріяшика вражений художньою неправдою.

Проте тут також прихована певна інтрига. "Сад без листопаду" — це роман повсякденного побуту, що є частиною справжнього життя. Щоденність була не просто радянською, вона була також звичайною українською тривалістю, без якої неможливо собі уявити історію. Тому Андріяшик не цурається цієї медитації.

"Сторонець" (1992) — один із найвдаліших історичних романів Андріяшика — присвячений Юрієві Федьковичу. Повернення — лейтмотив твору. Федькович повертається додому, повертається з католицизму у православ'я, у "рідну батьківську віру", повертається в українську культуру. Хоч, здається, релігійне питання приховує в собі щось дуже важливе для історіософії Романа Андріяшика, усвідомлене ним дещо пізніше. Він не міг знайти сталу архімедівську точку, від якої міг би відштовхнутися, бо перед очима українські питання не розвізувалися. Андріяшик був народжений греко-католиком. А творив у країні, де на сімдесят років переміг розвинений соціалізм, — значною мірою продукт російського православ'я, що вони разом для України невимовно чужі.

У трактуванні образу Юрія Федьковича простежуються сквородинівські мотиви. "За світом йду", — каже останній.

Формується й коло політичних проблем: "Зволощені гуцули і собі почали мріяти про дунайську імперію. Сполячені галичани — про вісянську, знімечені русини не дають розвалитися Австрії". Для епічного прозаїка, орієнтованого на історичний спосіб мислення, такого роду категорії, хоч би вони були ідеологемами, дуже важливі.

Позбавлена яскравих барв постава Юрія Федьковича багато в чому пояснює постать самого Романа Андріяшика. Горе від розуму, невимовний сум від розуміння тих речей, які більшість співвітчизників не здатна назвати своїми іменами. Темний і бідний, але прекрасний край, сильний своєю тугою, що може несподівано виявитися в різних формах та іпостасях — від інтелектуалізму Франка до збройної незламності 20-50-х років ХХ століття, коли меланхолійні дядьки із Стефаникових творів налякали відразу всіх окупантів. Федькович був одним із тих, хто спробував словесно втілити вміст цієї туги. Андріяшик так і залишився на перепутті між ножем і словом: що ж має більшу вартість у певних періодах української історії?

Проте Федькович в Андріяшика наближається до найтіснішого поєднання життєвої та літературної правди. Насправді автор і головний герой перетворюються на одну особу, яка й мислить цей світ, — так вони безпосередньо наближаються до істини.

Набагато раніше, ще 1983-го, у видавництві "Дніпро" вийшла книжка з двома романами Андріяшика: "Додому нема вороття" та "Люди зі страху". Вони, без перебільшення, — найкращі твори автора. Андріяшика найбільше хвилює заблуканість українців між часами, війнами й кордонами. До цієї ж теми він уже в роки незалежності звертається в чернетковому творі "Три хрести". У його романах ми бачимо повсякденну реалізацію, втілення українського життя через проживання окремих людей, з їхніми побутом і пристрастями. Нехай суєтне, не таке вже захоплююче, проте справжнє й людське. Прозаїк не просто ілюструє історичний побут. Навпаки, розуміння історії приходить із розуміння повсякдення. Тому, на відміну від багатьох колег, Андріяшик не кинувся в нашому часі прямим текстом висловлювати те, що мало сенс, але було забороненим. Його твори не перетворилися на плакатні ілюстрації політичної банальщини або на хворобливу еротоманію.

У романі "Додому нема вороття" ми бачимо розділену сусідами Україну, невибагливе гуцульське життя й рабську долю нації — опору й годувальницю окупантів. Так, Оксен Супора на фронтах Першої світової обороняє імперію Габсбургів. Він доходить розуміння того, що варто проливати кров тільки за свою батьківщину, свою державу й свій народ. "Додому нема вороття" — тому що немає дому, не існує на карті такої держави, яка його, Оксенова, — батьківщина. Гуцули зважуються на бунт. Немає де пристати, зупинитися, перепочити. Немає тилу, безпечного простору. Цим відрізняється наша історія від світової. Роман Андріяшик єдиний у нашій історіософії та літературі відзначив, що за таких пекельних умов українці не стають іншими. Вони залишаються самими собою. Світова історія дає нам інші приклади. Коли такий простір відсутній, коли в народі забрано територію, мову, історію, відбувається більше чи менше болюче переусвідомлення, як-от у випадку з англійською історією (перевтілення нації через примирення із завойовниками). В іншому випадку людина перебуває поза законом, вони не така, як усі. Мислячий українець протягом своєї історії — постійно в межовій ситуації.

Проза Андріяшика доводить нас до відчуття й розуміння того, що вся українська історія — суцільна межова ситуація. Разом із початком третього тисячоліття. Навіть цілком задоволений побут не дає відповіді на питання, які ставить перед собою людина. Завдяки українській літературі, зокрема тій традиції, до якої належить Роман Андріяшик, Україна може й повинна бути помислена тереном, на якому вічно здійснюється творчість. І вирішення одного питання означає не більше, ніж виникнення багатьох нових — інших.

Відносність не може бути точкою опори для літератури. Як не можуть бути відносними людяність і докори сумління. Андріяшик прагне не комфортного стану — для побутової реалізації індивідуума. Прозаїкові необхідні глобальні відповіді для загальної реалізації людяності. Медитацій потребує слово "страх" у назві роману. Тут глибина й підтексти. Це той страх, який існує разом із людством. Недобрість — аж до початку руйнування внутрішнього світу героїв Романа Андріяшика — пов'язана з тим, що вони віддалені від Бога, що є незрозумілим і ненормальним, оскільки в межових

ситуаціях людині найлегше спілкуватися з вічністю. Маємо конфлікт Андріяшика-професіонала, зануреного в мистецтво, як вічність, з вимушеним матеріалістом, що вже не виправдовується ніяким Езопом.

Однак зруйнований сам автор. За ним же йдуть герої, які пережили, перелюбили, переієнавиділи власне життя. Залишається ще щось, пов'язане з незнищеним професіоналізмом, з побутом — джерелом і наслідком вічної інтриги людського життя. Побутописання Андріяшика вказує на мовленнєве поєднання літератури, філософії та буття, традиційне для української класики. Хоч у нього це більше традиція, ніж стиль.

Андріяшик зумів пов'язати долі своїх героїв із загальною ідеєю — ідеєю українського визволення. Це була ідея, яку вони якщо не вирішували спільно, то принаймні під її знаком жили. Роздуми над Андріяшовими романами неодмінно приводять до міркувань над питанням нації та його похідними — людською гідністю, спільною кров'ю, землею, історією й майбутнім.

Усього цього можна позбутися, назвавши проблеми комплексами та перетнувши океан, проте не без шкоди для ще більшого узагальнення — людяності, — яке також не буває абстрактним. Насправді мораль дуже конкретна, вона існує в справедливих відповідях на кожне питання, що його ставить перед людиною життя. Чи існує альтернатива, яка не була б зрадою самого себе? Для Андріяшика — ні. Він наводить авторитетні приклади Гуго Коллонтая й Тараса Шевченка. Хоч для нашого сучасника така альтернатива з'являється у примарах різноманітного мракобісся, яке іноді називають постмодернізмом, суттю чого — втеча. Мотив табули раси — прагнення розпочати життя з чистої дошки, змінивши ім'я, оточення, побут, землю й кров.

Українцеві у прозі Романа Андріяшика доля не дарує безпечного простору, хоча б такого, який мають чи яким володіють герої Ернеста Гемінґвея. Для новітніх вітчизняних "інтелігентських романів" сама ідея безпечного простору—небезпечна чужорідна утопія. Його не може бути поза батьківщиною. Герої роману "Люди зі страху" хочуть спільно помислити Україну, а не з кимось домовитися про неї. Знову виникає образ Гонти як символ майбутнього остаточного розв'язання "українського питання" — буде нагадано, що на цій землі все наше. Саме про це ми чуємо зі слів Прокопа Повсюди: "Це моя дитина, — сказав я, показуючи на кров. — Вона народилася від кулі. Бережіться... — Мене повалили на сніг. — Бережіться, полковнику, — шепотів я, — бо вона народилась від кулі. Я не знаю, ким вона стане, коли виросте..."

"Самота—лиш пів-Смерті", — писав Роман Андріяшик Вячеславові Медведю. Ми вже не дізнаємося, що він вважав справжньою смертю. Прикрий і безпритульний, Андріяшик зумів зберегти свій майже тваринний письменницький професіоналізм. У протистоянні зі світом і з собою він був і залишився прозаїком. "Мені не пишеться тільки тоді, коли гину з голоду, коли змушений утікати до коліна з блокнотиком, а в ньому не розженешся, коли треба втиснути в одну фразу чийсь досвід цілого віку без посилення в кінці сторінки... Тоді не пишеться". Прозаїк так і не зупинився у вічному русі творчості. Проте Роман Андріяшик так і не встиг побачити опублікованими ані свої письменницькі щоденники, ані свій роман "Три хрести". І ось усі найзначніші твори

видатного прозаїка увійшли до ошатного однотомника. Це, безперечно, велика подія для нашої літератури.

Сергій Квіт